

De houtsnede *Business-man* van Frans Masereel.

FOTO'S: STILET VORMGEVING

DE GEMEENSCHAP 12
KERSTNUMMER 1926

De vierkleuren houtdruk van Jozef Cantré op het omslag van het kerstnummer 1926 van *De Gemeenschap*.

Acht organisaties, waaronder het Literatuurmuseum in Den Haag en het Catharijneconvent in Utrecht, doen mee aan de expositie *100 jaar De Gemeenschap*. Ook het bescheiden Centrum voor Prentkunst in Fochteloo haakt aan, en put uit zijn groeiende collectie grafiek.

GITTE BRUGMAN

Het is deze maand 100 jaar geleden dat in Utrecht het culturele maandblad *De Gemeenschap* voor het eerst verscheen. Het blad besteedde aandacht aan literatuur, architectuur, beeldende kunst, muziek, toneel en film. Het bevatte daarnaast ook artikelen over levensbeschouwing, politiek en maatschappij.

Bij het tijdschrift met katholieke wortels en de uitgeverij die eruit voortkwam waren diverse kunstenaars en auteurs betrokken die later grote bekendheid kregen: Gerrit Rietveld, Ossip Zadkine, Jozef Cantré, Leo Gestel, Joseph Roth, Ferdinand Bordewijk, Hendrik Marsman.

VERBODEN

In 1941 hield het tijdschrift op te bestaan. Het septembernummer was het laatste dat verscheen. Het oktobernummer werd nog wel gedrukt, maar niet meer verspreid. De Duitse bezetter verbood het blad, nam de oplage in beslag en vernietigde die.

Over *De Gemeenschap* zijn tientallen publicaties verschenen. Het was een blad dat rijk werd geïllustreerd met werk van jonge, modernistische kunstenaars, expressionisten en constructivisten. De oplage nam van 200 snel toe naar 1500 in 1930 en kende op het hoogtepunt 1700 abonnees.

Ter vergelijking: *De Stijl* (met onder andere Theo van Doesburg en Piet Mondriaan) had een oplage van 200, en ook het literaire tijdschrift *Forum* (met redacteurs Menno ter Braak en Edgar du Perron) telde nooit meer dan 300 abonnees.

Het jubileum is een reden voor acht organisaties om de handen ineen te slaan. Op initiatief van publicist Lex van de Haterd (hij schreef twee boeken over *De Gemeenschap*) besteden zij op verschillende plekken aandacht aan de toonaangevende kunstenaars en

“

‘GEEN AANKOOPBUDGET, TOCH RIJK’, ZO SCHETST PIETER JONKER DE POSITIE VAN NOBILIS

auteurs die betrokken waren bij het maandblad. Vooral voor de ontwikkeling van de moderne kunst heeft *De Gemeenschap* een belangrijke rol gespeeld. En laat nu heel veel van die kunst behoren tot de collectie van Stichting Nobilis en haar Centrum voor Prentkunst in Fochteloo.

GROTE SCHENKING

Het Centrum kreeg namelijk in 2023 een grote schenking van verzamelaar Hans Rikken uit Loenen. Zijn collectie bevat alle 176 verspreide nummers van het tijdschrift en alle boektitels en andere publicaties van *De Gemeenschap*. Daarnaast heeft hij het werk van Jozef Cantré verzameld, en dat van vier kunstenaars die met Cantré *De vijf* (Les cinq) werden genoemd: Joris Minne, Henri van Straten, Jan Frans Cantré en Frans Masereel.

Hij schonk niet alleen de boeken en tijdschriften waarin hun werk werd gepubliceerd, maar ook originele tekeningen, prenten, houtblokken en lino's. „Geen aankoopbudget, toch rijk”, zo vat Pieter Jonker de positie van Stichting Nobilis samen.

In Fochteloo hangen de wanden en liggen de vitrines vol. Er is uiteraard aandacht voor *De Gemeenschap* en de betrokken kunstenaars. Maar ook voor *De vijf*, grote namen in de grafische kunst.

Meedoen met de groten

Met onder andere deze houtsnede *Kegelrobe* ageerde HAP Grieshaber tegen de walvisvangst in nummer 21 van zijn tijdschrift *Der Engel der Geschichte*.

Deze *Sühne-Engel* van HAP Grieshaber stond in 1966 op het omslag van *Der Engel der Geschichte* 5.

Daarnaast heeft Jonker plek ingeruimd voor de lokale kunstenaar Johannes Mulders (1899-1989), die veel illustraties maakte voor het vergelijkbare Friese tijdschrift *De Holder*. Mulders had een grote liefde voor het Vlaams expressionisme van De vijf en het zal hem deugd hebben gedaan dat zijn werk nu naast dat van zijn helden ligt, aldus Jonker.

Behalve De Gemeenschap kent de collectie

van Rikken nog een zwaartepunt en dat is het werk van Helmut Andreas Paul (HAP) Grieshaber (1909-1981), die geldt als de grootste houtsnedekunstenaar van Duitsland. Over hem gaat de tweede expositie in Fochteloo.

In het Nobilis-cahier over zijn verzameling beschrijft Rikken hoe hij de Duitser leerde kennen. In 1987 kocht hij in Kassel op Dokumenta 8 het boek *Drücken ist ein Abenteuer*. Schrijver en illustrator ervan is Grieshaber. 'Een kunstenaar die tot de beste en meest originele houtsnijders van zijn generatie behoort', aldus Rikken (88).

Maar dat weet hij op dat moment nog niet. Het boek wekt wel zijn interesse, en tijdens een vakantie bezoekt hij met zijn vrouw Reutlingen, waar Grieshaber heeft gewoond en gewerkt en waar een museum voor de houtsnede staat. Bij het zien van 'de variatie in formaat, in kleur en in onderwerp werd ik bevangen door hebzucht'. Rikken besluit dan ook Grieshaber te verzamelen.

Tot het werk van de Duitse kunstenaar behoren veel politieke uitingen, onder meer tegen de militaire dictatuur in Chili en Griekenland, tegen de walvisvangst en tegen de Vietnamoorlog. Grieshaber publiceerde deze in zijn eigen tijdschrift *Der Engel der Geschichte*. Na de oorlog bleef hij contacten onderhouden met de DDR, onder meer via het boek *Aufenthalt auf Erde* met tekst van Pablo Neruda.

VERBINDING MET WERKMAN

Via Willem Sandberg komt Grieshaber in de jaren 50 in contact met het werk van de Groningse drukker/kunstenaar Hendrik Nicolaas Werkman. Zijn bewondering voor het werk van deze geestverwant leidt tot het boek *Hommage à Werkman*, volgens Rikken een van de mooiste boeken van Grieshaber. Het verschijnt ter gelegenheid van de expositie van de Duitser in het Stedelijk Museum in Amsterdam in 1958. Hij organiseert zelf later nog verschillende exposities over de Groninger in Duitsland.

Voor Jonker van Stichting Nobilis is de verbinding van Grieshaber met het werk van Werkman belangrijk. „Omdat Werkman vaak in onze gedachten is vanwege het feit dat hij zo dichtbij, in de buurt van Bakkeveen, vlak voor de bevrijding is vermoord door de Duitsers.”

Tentoonstellingen en activiteiten rond 100 jaar De Gemeenschap in:

Centrum voor Prentkunst (Stichting Nobilis), Zuideinde 26-B in Fochteloo, te bekijken tot en met 1 juni. Bij de expositie verschijnen twee Nobiliscahiers (samen 10 euro). Zie ook: www.stichtingnobilis.nl.

Meer De Gemeenschap is te zien in: Literatuurmuseum Den Haag; Museum De Wieg in Deurne; Museum Catharijneconvent, Oude Stadhuis, Kunsthandel Pygmalion, Salon Saffier en Vereniging Oud-Utrecht in Utrecht. Zie ook: www.100jaarDeGemeenschap.nl.

Verzamelaar Hans Rikken uit Loenen schonk zijn omvangrijke collectie aan Stichting Nobilis in Fochteloo.